

Т. М. Нікольченко
М. В. Мясоедова

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТАТЕКСТУ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ МЕТАМОДЕРНІЗМУ

У статті розглядається питання про становлення нової літературної течії – метамодернізму, простежується зміна в тлумаченні поняття «метатекст» на основі робіт А. Вежбицької та М. Ю. Лотмана, аналізується використання терміна в сучасній російській літературі на основі роману А. Іванова «Ком'юніті». Також відзначено вплив комп'ютеризації на твори метамодернізму і зазначено можливий розвиток метатексту, пов'язаний з появою гіпертекстового роману.

Ключові слова: *метамодернізм, метатекст, гіпертекстовий роман, комп'ютеризація, сучасний роман.*

УДК 821.161.2-32.09

В. М. Ніколаєнко

МОРАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО ПОРОЗУМІННЯ В НОВЕЛІ М. МАТІОС «АПОКАЛІПСИС»

У статті на прикладі представників українського та юдейського етносів проаналізовано моральні імперативи міжнаціонального порозуміння в новелі М. Матіос «Апокаліпсис». Соціокультурна дихотомія «свій»/«чужий» між українцями та євреями насамперед виявляється на релігійному рівні. Підґрунтям функціональності цього явища є релігійні особливості, мовний простір, рефлексивні уявлення особи чи групи осіб.

Ключові слова: *новела, проблема, мораль, образ, дихотомія.*

Поліетнічність Буковини зумовлена історичними соціально-політичними процесами. Крайове суспільство, «по-суті, було конгломератом, де кожна етнічна група і національна спільнота зберігала свої національні особливості, розвивала духовну, матеріальну і політичну культури. Низка етнічних меншин регіону, поряд з етнічною тубільною більшістю, співіснувала поряд і в тісному взаємозв'язку з етнополітичними і етнокультурними надбаннями інших етносів краю. Ці взаємини розвивалися на колективному і персональному рівнях, означуючи об'єктивні та суб'єктивні фактори, які визначали кореляти міжгрупового інтракціонізму» [3].

На Буковині домінували український і румунський етноси, але зі «значною часткою євреїв» [цит. за : 3]. Соціологічні дані свідчать, що на час перепису населення 1910 р. на цій території проживало понад 102 тис. юдеїв [див. 3].

Питання про особливості співіснування українців і євреїв становить не лише політичний і науково-культурологічний інтерес, а й мистецький. Так, осмислення образів представників єврейської нації маємо як в українській усній народній творчості, так і в художній літературі (до інтерпретації цієї проблеми зверталися письменники-класики: С. Васильченко, В. Винниченко, Є. Гребінка, М. Костомаров, І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, С. Руданський, М. Старицький, Леся Українка, І. Франко, Г. Хоткевич, Т. Шевченко, Я. Щоголев; сучасники: Ю. Андрухович, Ю. Винничук, Л. Денисенко, Р. Іваничук, О. Ірванець та ін.). Образ єврея знаходить відображення

і в зарубіжній літературі (О. де Бальзак, В. Гюго, А. Доде, Е. Золя, М. Лермонтов, О. Пушкін, Р. Роллан, Г. Сенкевич, Л. Толстой, А. Франс та ін.).

У фольклорній і літературній традиціях (як українських, так і зарубіжних) єврейська тема трактувалася переважно стереотипно негативно, проте кінець XIX ст. вже ознаменовано розвитком художніх інтерпретацій проблем єврейства. Нові мистецькі версії осягнення долі єврейського народу та його співіснування з іншими націями представлено в сучасному літературному просторі. З цих позицій цікавою й актуальною видається задекларована тема. Варто наголосити, що творчий доробок М. Матіос вивчали І. Волосевич, Т. Дзюба, С. Жила, О. Логвиненко, О. Романенко, Г. Рижкова та ін., досліджуючи переважно прозові твори з різних точок зору, але питання міжнаціонального порозуміння порушується вперше, у чому й полягає **наукова новизна** статті.

Мета дослідження – з'ясувати специфіку художнього осмислення моральних імперативів міжнаціонального порозуміння в новелі М. Матіос «Апокаліпсис». Виходячи з цього, **завданнями** розвідки є аналіз особливостей функціонування дихотомії «свій» / «чужий».

М. Матіос – уродженка села Розтоки (Буковина, Чернівецька область), яке ще називають Тисова Рівня, Тисоваровна, – у новелі «Апокаліпсис» обсервує життя односельчан від початку XX ст. до 1965 р.

Історія Тимофія Сандуляка, який «упав в лежу» [2, с. 36], усезнаючим наратором розкривається крізь призму ретроспективного зображення стосунків із сусідами Машталерами.

На Пісках (дальньому горішньому куті Тисової Рівні), де жили альпійські колоністи, «затесалися три єврейські родини» [2, с. 39] – Шльоми Бухбіндера, Абрама Машталера та Леона Райха. Невдовзі сільський мельник Тимофій Сандуляк перекупив у Абрама сім фальчів землі, де звів будинок і оселився з дружиною.

Перша світова війна, соціально-політичні події наклали свої відбитки на життя Тимофія, його дружини Марії, сусідів Машталерів – усього краю. Абрама, «...який нагодився в Хаїмову корчму по ханукальні свічі...» [2, с. 43] зарубали козаки Черкеського загону, «що стояв постоем у Тисовій Рівні не так довго, як страшно, лишив по собі згадку про грабунки... й забиття євреїв» [2, с. 43]. Естер (дружина Абрама) залишилася з трьома дітьми на руках.

Стосунки між сусідами – Машталеркою й Сандуляками – були рівними, «Як то бува між близькими не за духом, а близькими територіально сусідами» [2, с. 44].

Життя обох родин протікає згідно зі звичаями, законами віри, яку вони сповідують. Але основні заповіді Божі, як православні, так і іудейські, однакові, й однією з них є любов до ближнього.

Горе в сім'ї сусідів привело православну Марію на поріг Машталерової хати, щоб підтримати їх жінка бере участь у обряді під час читання жалобної молитви (Кадіш) по убієнному. Марія допомагає Естер замовити й встановити надгробок на могилі Абрама. Для цього їй довелося працювати разом із старим каменярем Фейгеле Коганом. Згодом, після народження четвертої дитини Естер, допомагатиме її (дитину – дівчинку Хану / Анну) глядіти, а коли Машталерка під політичним тиском змушена буде емігрувати в Румунію, прийме Хану / Анну, як рідну, у свою сім'ю.

Соціокультурна дихотомія «свій» / «чужий» між українцями та євреями насамперед проявлялася на релігійному рівні. Функціональність цього явища «була взаємопов'язаним комплексом релігійних символів, простору мови

повсякденного спілкування, а також рефлексивних уявлень окремої особи або ж певної групи осіб» [3].

Підтвердження цій думці знаходимо на сторінках твору. Скажімо, Шльома Бухбіндер, надрізаючи на знак жалоби по Абраму краї одягу євреїв, важко зітхає, але надрізає край Маріїного кептарика. Різна поховальна обрядовість свідчить не тільки про приналежність до різних релігій, але й говорить про усвідомлення вчинку жінки, як готовність переступити вісь координат «чужий» і розділити біль утрати в межах осі «свій». Марія не знає як поводитися під час читання Кадішу («Довго вагалася, чи сидіти мовчки й мовчки просити свого християнського Бога за убійну душу покійного Абрама, чи все-таки перехреститися» [2, с. 47]. Незнання, а значить і нерозуміння релігійної символіки, виявляється і в епізоді несподіваного запрошення Машталерами, як знак вдячності за надгробок для могили Абрама, на Пурім: «Марія радше була би подумала, що Естер запрошує чоловічу частину Сандулякової фамілії на поминальний Кадіш...» [2, с. 45].

Мовний простір – ще один складник, який також утверджує функціонування опозиції «свій» / «чужий». Показовим у цьому плані є епізод, коли згорьована Естер дякує Марії за міцву: «Хто дякує за мертвого, жінко?!.. – мало не скринула Марія. – ... Міцва по-нашому – це добра справа» [2, с. 48].

Посилюють дихотомію різні уявлення про жалобу: «...Шльома читав молитву по убійному, однак вона не мала в собі звичної для Тисової Рівні розпуки» [2, с. 47].

Проте простежується бажання героїв новели послабити опозицію «свій» / «чужий». Так, Естер попереджає сусіда про небезпеку, яку таїть у собі осика: «Ваші люди кажуть...осику не можна брати на будівництво дому, бо від хвороб уся родина тремтітиме...» [2, с. 41–42]. Марія цікавиться іудейськими святами, звичаями – знає коли святкували «цьогорічний» Пурім, що таке шіва, йорцайт. Естер, Андрея, Фейгеле Коган, розуміючи різницю культур, пояснюють значення слів, свят, звичаїв, написів тощо. Урешті Тимофієві, а згодом Хані / Анні, вдається стерти межі означеної дихотомії.

Наріжним каменем у цьому процесі для Тимофія став вечір по святкуванні малого Пуріма, влаштованого Естер, яка пригостила чоловіка вином. Цитування одного з приписів Талмуда про особливості святкування Пуріма («...випити в Пурім стільки вина, щоб уже не відрізнути проклять Аманові від благословення Мордехаєві...» [2, с. 54]) прискорює, поглиблює, стирає будь-які прояви опозиції «свій» / «чужий» між цими двома представниками різних етносів і, головне, накладає відбиток святості й гріховності: «Тимофієві здалося, що на нього одночасно впали прокляття й благословення всього цього нічного запашного світу... Після цього врешті стався кінець світу. І від того наглого, не передбачуваного й неможливого відчаю єднання непокіненого, на подвір'ї Абрама Машталера, під нічним оборогом і хитрим світом літнього місяця майже вимушено таки побраталися Аман із Мордехаєм...» [2, с. 55]. Ця таємниця гріха спливає на поверхню через соціально-політичні катаклізми – репатріацію буковинського єврейства до Румунії в 1944–1945 рр. («Починалося ще одне велике переселення люду...» [2, с. 58]). Естер змушена звернутися до Сандуляків із проханням прийняти її наймолодшу дочку Хану / Анну «хоч би служницею» [2, с. 59], бо, по-перше, у дівчинки немає шансів на порятунок, по-друге, вона не хоче покидати малої батьківщини, по-третє, ні до кого, окрім сусідів, не зголошується йти: «...Естер... стала на порозі Сандулякової хати... якусь мить мовчки постояла... і раптом сіла просто на підлогу, як сідають юдеї під час жалоби... – Візьміть до себе Хану... Дивилася, немовби пекла простір між Марією й Тимофієм. – Вона майже ваша... спасіть її як свою дитину... » [2, с. 59].

Анна взагалі руйнує дихотомію «свій»/«чужий» – «була... згідливою і совісною» [2, с. 60], Марію називала мамою, а по смерті жінки змінила прізвище на Сандуляк (хоча по батькові залишилася «Естерівною») й прийняла християнство. Ставши на захист України й українства, вона руйнує останню перепону в означеній опозиції: «А В СОРОК ВОСЬМОМУ Анна-Хана – наполовину Машталер, наполовину Сандуляк, замість нарешті вже віддатися за котрогось газдовитого парубка, з двома дівчатами з Пісків пішла до лісу» [2, с. 61].

Свої гріх, біль, тривоги, хвилювання Тимофій виливає в «беззвучну молитву», впавши з того часу «на коліна» перед образами. У передчутті неминучого лиха у Вижниці, у майстерні надгробків Фейгеле Когана, замовив Іллі Русаку, якого «ще Коган учив різець у руках тримати» [2, с. 62], один камінний хрест із двома написами: «“Тимофій Сандуляк син Василя 1880–19...”», а нижче “Анна Сандуляк донька Тимофія 1926–19...”» [2, с. 62], встановив хрест поруч із могилою дружини, завчасно підготувавши місце ще для двох поховань. Звістка про те, що до Вижницького МГБ привезли заарештовану в Бурлечі, в підірваному бункері, поранену молоду єврейку з Тисової Рівні, підірвала здоров'я Тимофія: після інсульту він впав у летаргічний сон, який тривав три роки.

Доживаючи свій вік, чоловік переймався лише одним – чи доглянуті могилки дружини й дочки, чи не позаростали бур'янами, чи не похилилися хрести.

Рішення встановити один надгробок на двох могилах є констатацією життя і смерті, гріха й бажання спокути, єднання й примирення представників різних націй.

Підводячи підсумки в аналізі моральних імперативів міжнародного порозуміння в новелі «Апокаліпсис» М. Матіос, треба наголосити, що вони сфокусовані у фразі, яку Фейгеле Коган витесував на надгробках: «*На світі є три корони. Корона Тори, корона священного служіння і корона Царства. Але над усіма ними – корона доброго імені*» [2, с. 49]. Корону Тори варто розуміти як віру й не надто важливо іудейську чи християнську, бо головні Божі заповіді однакові – вони базуються на любові й повазі до ближнього. Корону священного служіння треба трактувати як служіння рідному народові, корону Царства – життя. Корона ж доброго імені – найважливіша, оскільки вона є свідченням людської суті, духу, його величі.

Цей вислів авторка цитує двічі. Уперше, коли Фейгеле Коган пояснює Марії, що написано на надгробку Абрама Машталера, вдруге, коли сказано, що лише його останню частину – «*Над усіма ними – корона доброго імені*» – він навчив висікати свого учня – українця Іллю Русака. Цей факт ставить головний акцент – взаєморозуміння, повага до ближнього, чуйність і чулість, доброта, душевна щедрість, здатність любити, прощати, усвідомлювати свої помилки, уміння їх виправляти – головні чесноти людини, а, отже, це і є основою міжнародного порозуміння.

У пропонованій розвідці подано аналіз міжнародного порозуміння на прикладі новели М. Матіос «Апокаліпсис», яка є однією із двадцяти семи прозових і віршованих творів книги «Нація» – органічної розповіді про цілу епоху в житті українського етносу. Тож подальші **перспективи** дослідження очевидні.

Список використаної літератури

1. Грабович Г. Єврейська тема в українській літературі XIX та початку XX сторіччя [Електронний ресурс] / Г. Грабович // Історичне Прикарпаття : форум. – Режим доступу : <http://www.history.iv-fr.net/forum/viewtopic.php?p=169> ; Hrabovych H. Yevreiska tema v ukrainskii literaturi XIX ta pochatku XX storichchia [Elektronnyi resurs]

/ Н. Hrabovych // Istorychne Prykarpattia : forum. – Rezhym dostupu : <http://www.history.lv-fr.net/forum/viewtopic.php?p=169>

2. Матіос М. Апокаліпсис // Матіос М. Нація / М. Матіос. – Львів : ПІРАМІДА, 2007. – С. 36–68 ; Matios M. Apokalipsys // Matios M. Natsiia / M. Matios. – Lviv : PIRAMIDA, 2007. – S. 36–68.

3. Монолатій І. Австрійська Буковина : особливості національних, професійних та мовних поділів [Електронний ресурс] / І. Монолатій // Ї : незалежний культурологічний часопис. – 2009. – Число 56. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n56texts/monolatij1.htm> ; Monolatii I. Avstriiska Bukovyna : osoblyvosti natsionalnykh, profesiinykh ta movnykh podiliv [Elektronnyi resurs] / I. Monolatii // Yi : nezaleznyi kulturolohichni chasopys. – 2009. – Chyslo 56. – Rezhym dostupu : <http://www.ji.lviv.ua/n56texts/monolatij1.htm>

Стаття надійшла до редакції .7.11.2017.

V. M. Nikolayenko

**MORAL IMPERATIVES OF INTERNATIONAL NATIONALITY
IN THE SHORT STORY BY M. MATIOS «APOCALYPSE»**

Polyethnicity of Bukovina is due to historical socio-political processes. Ukrainian and Romanian ethnic groups dominated in the Bukovina, but more than 102 thousand Jews lived there. The question of Ukrainians and Jews' coexistence peculiarities is not only political, scientific and cultural interest, but also artistic. In the folk and literary traditions (both Ukrainian and foreign), the Jewish theme was mainly interpreted negatively, but the end of the nineteenth century has already been marked by the development of artistic interpretations in the problems of Jewry. New artistic versions of the Jewish people' comprehension fate and their coexistence with other nations are presented in the modern literary space. From these positions an issue of interethnic understanding is interesting and relevant in the short story «Apocalypse» by M. Matios.

In the short story «Apocalypse» M. Matios observes the villagers' life from the beginning of the twentieth century until 1965.

Timothy Sanduliak's story as an omniscient narrator is considered the issue also from the retrospective image of relations with the neighbors Mashhalery. Both families' life flew in accordance with their customs, the laws of faith, which they professed. But the basic commandments of God, both Orthodox and Jewish were identical and love for one's neighbor was one of them.

Between Ukrainians and Jews the socio-cultural dichotomy «I»/«stranger» is appeared at the religious level. The basis of this phenomenon functionality is religious features, linguistic space, reflective representations of a person or group of individuals.

In the short story «Apocalypse» by M. Matios the moral imperatives of interethnic understanding are focused in the phrase about three crowns – the Torah, the Kingdom and a good name. The first is to be understood as faith and not so important for the Jewish or the Christian, because the main God's commandments are the same they are based on love and respect for your neighbor. The crown of initiatic service must be interpreted as serving the native people, the crown of the kingdom must be interpreted as life. The crown of a good name is the most important, because it is a testimony to human nature, spirit.

This fact lays the main emphasis on mutual understanding, respect for the neighbor, sensitivity and chastity, kindness, spiritual generosity, the ability to love, to forgive, to admit one's mistakes, the ability to correct them are the main virtues of a person, and, therefore, it is the basis of interethnic understanding.

Key words: short story, problem, morality, image, dichotomy.